

A két világháború közötti gyakorlat

A két világháború közötti korszak szóhasználatában nem vált el egymástól élesen a közművelődés és a népművelés. Nyilvánvalóan eredeztethető ez a dualista korszak közbeszédéből, amely a közművelődést gyakorta és előszeretettel használta olyan széles jelentéstartalommal, amely magában foglalta az iskolai és az iskolán kívüli művelődést is. Utalhatunk itt az 1880-as évektől a nemzetiségi területeken létrehozott közművelődési egyletekre, amelyek a kisebbségi asszimiláció elősegítésére jöttek létre, és Somogyban is működtek helyi szervezeteik, itt is nyomot hagytak a közgondolkodásban. A Somogy megyei Közművelődési Egyesület a háborús és az azt követő események okozta hosszú szünet után 1925-ben alakult újjá, célkitűzése a dualizmushoz képest nem sokat változott: „A háború előtt nagy, fontos kultúrmissziót töltött be az egyesület. A Drávamenti horvátajkú falvakban sziszifuszi munkát végzett a magyarosítás terén, minden mozgalomban részt vett, amely a magyarság kulturális haladását szolgálta, támogatta jutalmakkal az analfabetizmus terén úttörő tanítókat stb. Ezekre a missziókra vállalkozott az újjáéledő egyesület.”¹ Pár nappal később egy másik cikk idézett az új elnök, Sárközy György főispán beszédéből, amelyben a friss egyesületi vezető ismételten, hangsúlyozottan aláhúzta a legfontosabb feladatot. „Tudom és ismerem azt az óriási munkát, amelyre az Egyesület annak idején vállalkozott. Az alapszabályok pontozataiból látom, hogy főbírói törekvéssel azonos a feladata az Egyesületnek: *az idegen ajkú lakosok megmagyarosítása*” (kiemelés Sárközytól).² A feladatnak természetesen új árnyalatokat adott a kisantant létrejötte és a kultúrfőlnény jelszavával fémjelzett hivatalos kultúrpolitika.

A közművelődés kifejezés egy másik olvasatára irányítják a figyelmet az 1896-os II. Egyetemes Tanügyi Kongresszuson felmerülő tervek egy – a művelődés szegmenseit széles körben összefogó – közművelődési Minisztérium felállításáról. „A II. Egyetemes Tanügyi Kongresszus... szükségesnek tartja, hogy az összes művelődési intézmények és intézetek hivatalos gondozása egy minisztériumban központosítsassék és e végből a jelenlegi vallás- és közoktatásügyi minisztérium... alakítsassék át közművelődési minisztériummá...”³ Ez lehetővé tette volna a népművelés, iskolán kívüli művelődés bevonását a civil szférából a kormányzati ellenőrzés alá, amely célkitűzés a következő évtizedek neuralgikus kérdése lett, több centralizálási – inkább elvi, mint gyakorlati – kísérlettel, egészen a Horthy-korszakban bekövetkezett megvalósításig. A dualizmus korának népművelése azonban még más közeget és társadalmi réteget céltzott meg, mint a háború után bekövetkezett időké: „A szabad tanítás szervezésében elsőrendű kérdés az, hogy a szabad oktatásba kik vonandók be? Nálunk a népszerű tudományos előadásokat eddig nagyjából a középosztály számára rendezték. Csak újabban tért át a főlnöttek oktatása a széles néprétegek, különösen a munkások képzésére... A szabad tanítás tevékenységének súlypontját tehát a kisebb műveltségű néprétegek, főként pedig a munkásság képzésére kell he-

lyeznünk.”⁴ A közeg tehát a város, a néprétegek pedig: a középosztály és a munkásság (ez utóbbi ideológiai befolyásolása amúgy is érzékeny pont volt a munkásmozgalom magyarországi megjelenése óta). A városi orientáció talán az angolszász minták itteni hangsúlyosabb jelenlétének volt köszönhető az inkább vidéki népességet megcélzó skandináv irányzatokkal szemben.

A közművelődés kifejezést a két világháború közötti időszak közbeszédében is fellelhetjük, kevésbé pregnáns jelenléttel azonban, mint a háború előtt. Az (iskolán kívüli) népművelés kormányzatilag erősen támogatott, propagandisztikus célokkal a publicisztikában nagy súllyal megjelenő programja többek között az új elnevezéssel is hangsúlyozta eltérését a korábbi időszakoktól, eltávolodását a megelőző gyakorlattól. Bár a közművelődés szó nem kopott ki a szóhasználatból, úgy tűnik, a dualizmus időszakának városi orientációja sejlik benne vissza. Az ún. közművelődési vagy közműveltségi tanfolyamokról például többször fontosnak tartják kijelenteni – esetünkben főképpen az 1930-as évek megfelelően részletező népművelési bizottsági jelentésekben –, hogy azok a városi műveltség elemeit adják tovább (és éppen emiatt a bizottság csekély mértékben foglalkozott velük).

A közművelődés kifejezés urbanus melléközöngéje előrevetíti a művelődés e típusának városi centralizációját, amely eltekintve egyes iparosodottabb – ennél fogva öntudatosabb iparos-kereskedő réteggel rendelkező – nagyközségek szórványos egyesületi életétől, jellegéből adódóan elsősorban a megye egyetlen városi rangú településén, a megyeszékhelyen kulminálódott. A téma egyes kutatói ezt nyomatékosan alátámasztják: „A megye kulturális élete csaknem kizárólag Kaposvárhoz kapcsolódik...”⁵ másutt: „Az egyesületek zöme Kaposváron működött, illetve itt volt a központja.”⁶ Vidéken elsősorban az olvasókörök működtek nagyobb számban, Somogyban 99 gazda- és olvasókör⁷ terjesztette az olvasási kultúrát. Ugyanakkor azonban a somogyi (dunántúli) agrárnépesség jellegzetes rétegződésének köszönhetően, az ilyen típusú szerveződések e földrajzi területen sokkal kisebb sikerrel kecsegtettek, mint az alföldi területeken. „Tény, hogy a legtöbb kör a gazdag forradalmi hagyományokkal rendelkező viharsarki községekben szerveződött.”⁸ Egy más – az előzőt alátámasztó – vélemény szerint: „...a Dunántúlon kétségkívül hozzájárult a körök ritkaságához az, hogy a lakosság kevésbé kollektív gondolkodású, mint az alföldi.”⁹ A középparaszttság gyengesége akadályozta az olvasókörök optimális működését, de kísérletek azért akadtak, különösen a Faluszövetség helyi szervezetének 1923-as megalakulása után. Az 1929-ben elfogadott alapszabály az anyagi és társadalmi érdekek előmozdítása mellett hitet tett a falu szellemi mozgósítása mellett is.¹⁰

Továbbra sem volt kétséges azonban, hogy a megyei kulturális élet szervező erői – ha csupán székhelyük szerint is – Somogy egyetlen városához kötődtek. A színvonal természetesen erősen hullámzó volt. „A források vizsgálata egyöntetűen meggyőzi az érdeklődőt arról, hogy olyan városban magasszintű, újat teremtő olvasóköri [és kulturális] élet nem is virulhatott ki, ahol a több mint száz különböző célú és értékű egyesület csak a tagok számát, s az így befolyó jövedelmet tekintette fontosnak. Míg tehát falun elsősorban a fizikai és szellemi nyomor mélyen lenyúló

gyökerei akadályozták a népművelés igazi népműveléssé válását, addig a városokban a rivalizálás, az öncélú magamutogatás, a mások terveinek semmibevevése hiúsította meg a körök... működését.”¹¹ A kortárs számára is szembetűnő volt a város szellemi érdektelensége: „...lakóiban nem általános a készség, a léleksugallta hajlandóság az intenzív, felfokozott önművelésre és a tudomány, irodalom és művészet erkölcsi és anyagi támogatására... Kaposvárott minden kudarcba fúl, deficittel végződik. Minden szép és jó, művészi és nemes meghallgatására vagy megtekintésére kötéllal kell összefogdosni a gyér számú közönséget... Az okok: a sok anyagi és egyéb gond, a szórakozásnak a tanulás fölé helyezése, a kényelmes nemtörődömség, a klikkek áskálódása, a sok-sok személyes sérelem, a mellőzöttség bosszúja, a kellő figyelem és a propaganda hiánya...”¹² stb.

Ugyanakkor kétség nem fér hozzá, hogy „Egy város szellemi életét azok az intézmények teremtik meg, melyeket annak vezető szervei, vagy pedig az állam a kulturális élet fejlesztésére és ápolására hoz létre. A város polgárainak kulturális igénye azonban ezen intézményeken kívül (kulturális, társadalmi egyesületek, önképzőkörök stb. létrehozásával) sajátos kulturális lehetőséget teremtett”.¹³ Az egyesületek és egyéb szervezetek meghatározó szerepet vállaltak a népművelésben (is), ezért feltétlenül ki kell térnünk a működésükre.

1945-ben egy kultuszminiszteri rendelet szüntette meg az 1922-ben megalakult Népművelési Bizottságok működését, amelyek a Horthy-kormányzat centralizált népművelési politikáját szolgálták. Ugyanezen rendelet utasítást adott a Népművelési Tanács felállítására.¹⁴ A rendelet megvalósításának céljából 1945 novemberében összegyűltek a kaposvári népművelésben potenciálisan számba vehető egyletek, pártok, társadalmi szervezetek képviselői.

A háború lezárását gyorsan követő dátum okozta, hogy ez az esemény nem választható el a két világháború közötti népművelés gyakorlatától, annak gyakorlótól. 1945-ben új szervezetek még nemigen jöhettek létre, így a gyűlés jegyzőkönyvének áttekintése kitűnő lehetőséget nyújt a két világháború közötti korszak népművelési szerkezetének bemutatására.

Ekkor még reális lehetőségnek látszott a kulturális szegmens demokratikus felosztása, többszereplős működtetése. A résztvevők egymáshoz viszonyított társadalmi, politikai ereje még kiegyensúlyozottnak tűnt, bár a baloldal kétségkívül már ekkor is nyomatékosabb hangsúlyokat engedett meg magának, előrevetítve az elkövetkező évtizedeket.

A gyűlésen harmincegyen vettek részt, köztük jelentős szerepet vállalva a háború előtt is hasonló szerepben tevékenykedő társadalmi szervezetek képviselői. A gyűlés meghívásos alapon ült össze, kétségtelen, hogy szervezői számítottak a már gyakorlati tapasztalattal rendelkező csoportok segítségére. Meg kell azonban állapítanunk, hogy a szervezetek száma rendkívül alacsony volt a háború előttihez képest. 1935-ben Somogyban 449 egyesület működött, ezek zöme pedig vagy Kaposváron,

vagy kaposvári központtal látta el feladatait. Az 1930-as években a Kaposváron működő, jóváhagyott alapszabállyal rendelkező egyesületek száma 83 körül mozgott.¹⁵ A vizsgált értekezleten résztvevő egyesületek, társadalmi csoportosulások száma azonban nem érte el a 15-öt. A visszaesés nem meglepő. Már 1943–1944-ben, a politikai élet jobbratolódásának következtében számos egyesületet betiltottak, ezeknek jelentős része még nem alakult újjá, másrészt 1945-ben már végbement egy éppen ellentétes előjelű folyamat, a „fasiszta vagy fasiszta jellegű” csoportok betiltása, ami számos kaposvári szervezetet is érintett. Jelen voltak, de szempontunkból nem relevánsak az iskolák képviselőiben megjelent küldöttek, akik nem az önálló népművelési tevékenységet folytató szervezet képviselőinek jogán vettek részt a tárgyaláson. Számolni kell azonban a pártokkal és szakszervezetekkel, amelyek – az újonnan alakultaktól (pl. NPP, Kommunista Párt) eltekintve, politikai aktivitásuk mellett kimutatható mértékben vállaltak szerepet az iskolán kívüli népművelésben. A – többnyire baloldali – pártok számára jelentős lehetőségnek tűnt részt venni az újonnan átalakult társadalmi élet minden szegmensében, így a kulturálisban is.

A közművelési élet szereplőit lehetséges munkájuk jellege alapján is tipizálni. Egyes szervezetek alaptevékenységüket illetően nem kulturális célból jöttek létre, mégis jelentős volt az ez irányú aktivitásuk. Ilyenek voltak például a *vallásos alapon* szerveződött egyesületek. Itt is jellemző azonban, hogy a háború előttihez képest elenyészően kis számban képviseltették magukat. A katolikus egyház képviselőiben két csoport volt jelen: a Katolikus Legényegylet és a Nagyboldogasszony Egyházközség, illetőleg meghívást kapott, de távolmaradását előre bejelentette a Szociális Misszió Társulat¹⁶ képviselője. Az egyházi szervezetek főleg a jótékonyági munkában jártak az élen, de gazdasági potenciáljukat és társadalmi befolyásukat is szívesen bevetették a művelődés érdekében, különösképpen ha ezzel ideológiájukat is terjeszthették a megcélzott közönség körében.

Ezen értekezlet iratanyagából keveset tudunk meg a vallásos egyesületek két világháború közötti működéséről. Elmondható, hogy a katolikus egyesületek ezen a napon teljesen háttérben maradtak. Részben mert a két világháború közötti közismert aktivitásuk miatt nem volt szükségük tevékenységük kihangsúlyozására, részben mert a jellemzően baloldali környezetben természetes volt részükről az óvatos magatartás. Egyedül Dr. Kis György prépostplébános szólalt fel a Nagyboldogasszony Egyházközségből, jelezve, hogy a múlt dicsőségét jelentő szabadegyetemi előadások szervezését az egyházközség egyelőre folytatni nem tudja, de bízik a helyzet javulásában.¹⁷

Rajtuk kívül még két vallásos irányultságú küldöttállítóról kell megemlékeznünk. Az egyik a református egyház Lorántffy Zsuzsanna Egyesülete. A küldött szintén nagyon hallgatólag volt, egyetlen – teljesen érdektelen – hozzászólást tett.

A fentiekhez képest és a közelmúlt ismeretében meglepő az izraelita hitközség jelenléte, képviselőjük jelenléte is sokat elárul a Horthy-korszak társadalmi és művelődési viszonyairól. Számbeli arányukat tekintve 1945-ben elenyésző kisebbségben voltak. Egy 1945. októberi jelentésből tudjuk, hogy a teljes jogú¹⁸ – vélhetőleg depor-

talásból visszatért – hitfelekezeti tagok száma csupán 282.¹⁹ Ez önmagában is ijesztő számadat, ha figyelembe vesszük, hogy közvetlenül a deportálások előtt, 1944. május 5-én Kaposváron a zsidóság lélekszáma elérte a 2760 főt,²⁰ miközben a város teljes lakossága valamivel több mint harmincezer volt. Ez az arány meglehetősen magas volt, az izraelita – létszámát és befolyását tekintve – a második legnagyobb felekezet volt a megyeszékhelyen a két világháború között.²¹ 1938-tól, a velük szembeni hátrányos megkülönböztetések ezt a helyzetet fokozatosan lerombolták. Azt megelőző gazdasági helyzetük azonban meghatározóvá tette jelenlétüket a város társadalmi és kulturális életében. Egy 1927-es adat szerint „Kaposvár 300 legtöbb adót fizető személyiségén belül az első 100 fő esetében 62,5%-a izraelita vallású volt...”²², márpedig ez a lélekszámban és gazdaságilag is befolyásos kisebbség jelentős mértékben kivette részét a város kulturális életéből, többek között a népművelésből is. A hitközségen belül külön kulturális szakosztály is működött. Mindezek ismeretében nem tűnik túlzásnak arra következtetni, hogy az izraelita hitközség képviselőjének meghívása a zsidóság élénk múltbéli társadalmi és kulturális aktivitásának volt köszönhető.

Nem volt jelen, de hangsúlyos közművelődési tevékenységet végzett a két világháború között a Katholikus Kör, illetve a többi, általa működtetett, elsősorban ifjúságot megcélzó csoport, így a Szent Imre Kör, a Bulcsú Bajtársi Ifjúsági Szövetség, a Szent Imre cserkészcsapat, a Leányklub, illetve a Zrínyi Ilona Bajtársi Szövetség.²³

Szintén nem tisztán közművelődési tevékenység jellemezte a *szakmai alapon szerveződött*, nemcsak kulturális, sőt inkább gazdasági profilú szervezeteket, amelyek elsősorban a speciális tevékenységükhöz köthető, iskolán kívüli szakoktatás elősegítésében vittek fontos szerepet a Horthy-korszakban. Ezek pozíciójukat a háború előtt természetes módon megyei szintű politizálással is erősítették, szervezetileg részei voltak a közéletnek (kamarák stb.). A háború után szereplésük átértékelődött, többségükben megszüntetésre kerültek. Így nem meglepő, hogy ebből a csoportból csupán egyetlen képviseltette magát: a Mezőgazdasági Kamara. Ugyanakkor tárgyalt korszakunkban aktív közművelődési tevékenységet is végzett a Kaposvári Kereskedők Egyesülete, a Kaposvári Ipartestület, a Magyar Mérnök és Építész Egylet, illetve a Kaposvári Állatorvos Egyesület is.²⁴

A szűken vett szakmai szervezetek közé tartozott a Cukorgyár is, képviselője felszólalásában büszkén hangoztatta a két háború közti kulturális tevékenységet, amelyre méltán lehetett büszke a gyár. A Cukorgyár lehetőségei messze meghaladták a városban a munkásokra vonatkozó átlagos körülményeket, mind a népjóléti, mind a kulturális lehetőségeket illetően.²⁵ Ezek a lehetőségek azonban nem voltak elérhetőek mindenki számára; a Cukorgyár meglehetősen zárt egységet alkotott a város társadalmában. Ennek oka, hogy a cukorgyári népművelő munka indokául elsősorban nem a munkások műveltségi szintjének, szellemi és testi jólétének önzetlen művelése szolgált, sokkal inkább a szorosban a gyárhoz kötődő munkásság megóvása a külső, nem titkoltan főleg a baloldali pártok által gyakorolt befolyástól.

A tisztán kulturális tevékenységet folytató egyesületek közül kiemelkedett, már

a két világháború között is, a Somogy Megyei Múzeum Egyesület. Ennek jelenléte egyértelmű volt az értekezleten. A korszak művelődésének kutatói a Múzeum Egyesületen kívül még két kiemelkedő jelentőségű szervezetről emlékeztek a korszakból meg, ezek azonban nem vettek részt az 1945-ös értekezleten: a Berzsényi Irodalmi és Művészeti Társaságról és a Kaposvári Zenekedvelők Egyesületéről.²⁶

A Berzsényi Irodalmi és Művészeti Társasággal kapcsolatban Hetey József kortársként fogalmazta meg gondolatait a város szellemi életéről, a vidék és a város kapcsolatáról. „Valamely város kultúrfölényét az iskolák, templomok, könyvtárak, múzeumok, színházak, sajtótermékek, művészeti és irodalmi egyesületek együttesen vívják ki és állandósítják... ..elosztóhelyei az egyetemes nemzeti kultúrjáváknak, de egyszersmind gyűjtőállomásai és tárházai az ún. vidék szellemi életének is.”²⁷

A Társaság 1904-ben jött létre és 1948-ig állt fenn.²⁸ A résztvevők tiszteletbeli, rendes, alapító és pártoló tagként támogathatták a nemes kezdeményezést. Az alapítók széles körű, impozáns feladatokat tűztek ki maguk elé. A megyei kötődése miatt megfelelően reprezentáns névadó kultuszán kívül a megye többi jeles alkotójának emlékét is lelkesen ápták. Ezen kívül „a magyar szépirodalom, szépműtan, szónoklat és a tudomány művelése” is a célok között szerepelt, különös tekintettel a megyei népköltészet gyűjtésére és terjesztésére. Gyakorlati eszközeik szintén széles spektrumon mozogtak: író-olvasó találkozók (a művész és közönsége közötti kapcsolat fejlesztésére), felolvasások szervezése, irodalmi ünnepek rendezése, irodalmi termékek és évkönyvek kiadása, pályadíjak kitűzése és a helyi sajtótermékek útján az olvasóközönség tájékoztatása és nevelése mind a skála részeit képezték.²⁹ Számos ismeretterjesztő módszerük megfelelt a korabeli népművelés gyakorlatának. Már a korai időkben akadozott azonban a működés, a szervezet többször sodródott a felbomlás határára: „...szépen indult a kezdeményezés, de a kaposvári közönség közönye »dermesztő fagyként« hatott rá.”³⁰ Bár egyéb okok is akadályozták az optimális munkavégzést, a városi intellektuális közöny – amely később is többször visszaköszön a kultúrában tevékenykedők keserű megnyilatkozásai, tanúbizonyságai alapján – erősen megnehezítette a szellemi élet kibontakozását a megyeszékhelyen.

Korszakunkhoz kötődő működését a Társaság 1925-ös újjászerveződésével kezdte meg. 360 főből álló tagsága egyaránt verbuválódott somogyi és megyén kívüli érdeklődőkből. Éppen ez, az ország minden területére kiterjedő – többek között békéscsabai, debreceni, győri, soproni – tagság árulkodik legplasztikusabban a Társaságnak a megyén messze túlmutató jelentőségéről. Ezt támasztják alá hivatalos kapcsolataik is, többek közt a szegedi Dugonics Társasággal, az egri Gárdonyi Társasággal, illetve a szombathelyi Kultúregyesülettel is.³¹ Érdeklődésüket az irodalom kívül immár egyéb művészeti ágak felé is kiterjesztették, munkálkodásukat öt szakosztályban szervezték meg: szépirodalmi, tudományos szakirodalmi, festőművészeti, zeneművészeti és iparművészeti területen. Munkásságuk köre – kihangsúlyozott módon – nem csupán Somogy, hanem az egész Dunántúl területére kiterjedt:

„Az összes szakosztályok egységes feladatai: A Dunántulon megjelent és megjelenő irodalmi, tudományos és zenei termékek összegyűjtése, a Dunántulon elhalálozott írók, költők, szak- és tudományos írók, zeneszerzők és zeneművészek kéziratának összegyűjtése, s azok kiadási jogának megszervezése.”³²

„A másodvirágzás korszakában a Társaság különösképp a népművelés területén: képzőművészeti kiállításokkal, zeneművek bemutatásával, liceális előadássorozatok rendezésével – a Somogy vármegyei Iskolánkívüli Népművelési Bizottsággal karöltve – végzett figyelemre méltó tevékenységet.”³³ Bár ez a kapcsolat a Népművelési Bizottság iratanyagában csak nyomokban szerepel, a tevékenység rokoníthatósága kapcsán – és különösen az 1920-as években, amikor a Bizottság tevékenysége még kevésbé hangsúlyosan fordult a vidéki népesség felé – nincs okunk kételkedni valószínűségében. Ugyanakkor, szemben a fentebb említett vidéki orientációval, egyértelműen a városi középosztályt, annak is a tanultabb rétegeit tekintették közönségüknek. Erről vall 1930-as forrásunk: „A Berzsényi Társaság abban a szerencsés helyzetben van, hogy nem nélküli Kaposvár *intelligens* [kiemelés tőlem – B. A.] közönségének szeretetét.”³⁴ „A város társadalmi arculatát a középosztály domináns szerepe jellemzi. Mindez természetesen Kaposvár közéletére és kultúrájára is kiható tényező... az ő érdeklődésük, illetve kulturális igényük fejeződik ki az egyesületi mozgalmak területén is.”³⁵

Hasonlóképpen más kulturális szervezetekhez, a Berzsényi Társaság is infrastrukturális gondokkal küzdött. Bár tervezték Társasági Székház és Berzsényi Múzeum építését, létrehozását,³⁶ egyik sem valósult meg.

A Zenekedvelők Egyesülete 1903-ban alakult, és a zenei élet szervezését, neves művészek meghívását vállalta magára.³⁷ Ebben jelentős sikereket értek el, a zenei élet a mindennapokban sokkal inkább mégis a kórusmozgalom körül szerveződött. A dalárdák számos rangos díjat elhoztak az országos megmérettetésekről, miközben a közösségszervezésben is élen jártak. A kórusok általában szakmai, esetenként világnézeti alapon jöttek létre. Megemlítendő az Iparos Dalárda (1924), a Vasutas Dalárda (1904), a Postás Énekkar (1908), az egyházi Ének- és Zenekar (1920), illetve a Városi Dalárda (1925).³⁸ A kórusmozgalom csúcspontját jelentette a korszakban a város számára a Dunántuli Dalos Szövetség kaposvári dalversenye 1928-ban.³⁹

A megyei körkép nem cáfolja a kórusok meghatározó szerepét az amatőr zenei életben. Az iparosok mindenütt vezető szerepet vállaltak a dalosmozgalomban. Balatonbogláron 1922-ben férfi-, 1928-ban vegyes kart hoztak létre, a Barcsi Dalkör (1920) létrejöttében szintén az iparosok, kereskedők, vasutasok és a postások vállaltak szerepet. Curgón – a református gimnázium kórusán kívül – szintén az iparos dalosokat kell kiemelni. Marcaliban ugyan kezdetben földművesek tették ki a Polgári Daloskör (1895) derékhadát, azonban többszöri tagcsere után 1926-ra az összetétel immár indokolta a névváltoztatást: itt is létrejött az Iparos Dalkör. A Marcali Dalos-

egylet tagsága ugyanakkor „az intelligencia köréből” kerültek ki, és 16 tagú férfi- és 18 tagú női karral mutatkozott be 1925-ben.

A zenei életet színesítette az egyéb népművelési területeken mozgó körök és egyletek alkalmi dalműsora.⁴⁰

A Somogy Megyei Múzeum Egyesület az 1879-ben alakult Somogy Megyei Régészeti és Történelmi Társulat jogutódjaként 1909-ben vette át annak hagyatékát.⁴¹ A muzeális anyag körülbelül 1800 tárgyból állt, legértékesebb része Somssich János tallergyűjteménye és Ypszilanti herceg bronzkori leletgyűjteménye volt.⁴² Az alapokat tehát, hasonlóan a nagy országos közgyűjteményekhez, jeles személyiségek adományai képezték. A leletek bővítése érdekében a közönség közreműködését kérték, és azok gyarapodtak is, oly mértékben, hogy 1912-ben először merült fel az áldatlan infrastrukturális állapotok felszámolásának igénye. A gyűjtemény elhelyezése – a vármegyeháza második emeletén – az ideig csupán ideiglenes volt. Az elkövetkező évtizedekben ez a probléma újra és újra felmerült, a gyakori költözködés erősen megnehezíthette az egyre gyarapodó gyűjtemény biztonságos kezelését.

1922-ben az egyesület újjáalakult. Gönczi Ferenc tanfelügyelő lett a kulcsfigura, aki ekkortájt ment nyugdíjba, így ideje jelentős részét az Egyesületnek tudta szentelni. Az ő munkája nyomán a következő évtizedekben jelentős gyarapodást sikerült felmutatniuk. Jellegét tekintve elsősorban a néprajzi anyag halmozódott, de ásatásokat is végeztek, többek között a Nemzeti Múzeummal közösen. Feltétlenül említeni kell a Rippl-Rónai Ödön-féle gyűjteményt, amelyet a tulajdonos – Rippl-Rónai József testvére – a megyének adományozott, és az a Múzeum Egyesület gondozásába került. A gyűjtemény 1400 darabból – festményekből, porcelántárgyakból és pásztorfaragványokból – állt, és nyilvánvalóan még kényszerítőbbé vált az elhelyezés kérdése. 1930-ra – a numizmatikai rész nélkül – mintegy 12 000 tárgy állt az Egyesület gondozása alatt, és a gyűjtemény tovább gyarapodott.⁴³

A közgyűjtemény azonban csak akkor tudta volna ellátni köz- és népművelési feladatát, amennyiben lett volna lehetősége a felhalmozódott anyagot a közönség elé tárnia. Márpedig erre a Múzeum Egyesületnek egészen 1934-ig nem nyílt lehetősége. Az Egyesület által használt helyiségek átmeneti jellege és mérete kiállításra nem, csupán a tárgyak biztonságos elhelyezésére nyújtott módot. 1925-ben újból felmerült a múzeumnak is helyet adó „Kultúrpalota” építésének programja, ám ezúttal is nem sok sikerrel. Így az 1930-as évekre más megoldás után kellett nézni: 1933-ban az alispán a vármegyeháza hátsó épületében két folyosót és kilenc szobát engedett át a múzeum céljaira. „A szűk helyre (300 négyzetméter) 500 tárgyat állítottak ki, ami a múzeum anyagát tekintve csekély szám, viszont így is eléggé vegyesen, zsúfolva kellett mindent elhelyezni, ügyelve arra, hogy a lehető legolcsóbban készülhessen el minden.” Az ünnepélyes megnyitóra 1934. május 6-án került sor – kettős ünnepként: az Egyesület negyedszázados évfordulója egybeesett első nyilvános kiállításának létrejöttével.⁴⁴

A kiállítás színvonaláról árulkodik, hogy az 1935-ben idelátogató Bernáth Aurél lesújtóan nyilatkozott róla az országos sajtóban (Pesti Napló), zsidóvárosához hasonlítva azt, és követelte a Rippl-Rónai-féle képanyag méltóbb megjelenítését.⁴⁵ Mégsem ez volt az oka a viszonylagos sikertelenségnek, sokkal inkább a város lakóinak már említett siralmas érdektelensége. A látogatók többségét az iskolások tették ki. 1934–1935-ben 1153 fő tekintette meg a kiállítást, ami átlagosan napi 3 látogatót, azaz meglehetősen gyér látogatottságot jelentett.⁴⁶ Mindez semmi esetre sem elegendő ahhoz, hogy a Múzeum Egyesület amúgy is vigasztalan anyagi helyzetén – melynek következtében leletvásárlásra ritka esetben kerülhetett sor – jelentős mértékben javítson. A pénzügyi fiasco azonban vizsgált szempontunkból kevésbé érdekes, mint a tény, hogy a múzeum az érdeklődés majd teljes hiánya mellett nem teljesíthette az informális tanulásban betöltendő szerepét.

A múzeum siralmas elhelyezési körülményei ráirányítják a figyelmet egy, a művelődési lehetőségeket erősen befolyásoló körülményre: a kulturális intézmények infrastrukturális kiépítetlenségére. A kérdés végigkíséri a korszak közművelődési-népművelési tevékenységét, a községi szinttől a megyei szervezetekig. Míg országosan – de legalábbis fővárosi szinten – a szellemi élet épített hátterének kialakulása már a dualizmus korában jelentős mértékben előrehaladt, addig Somogyban ez a feladat erre a gazdasági tekintetben amúgy is erősen terhelt időszakra hárult. Változó eredményességgel.

A szakirodalom egy 1913-as korai próbálkozás után általában 1925-re teszi a Kultúrpalota felépítésére irányuló szándék felerősödését.⁴⁷ Gönczi Ferenc az 1920-as évek elején megpróbált megfelelő tőkét összegyűjteni az építkezés céljaira, valójában – a sajtó, illetve az eddig nem vizsgált iratanyag tanúsága szerint – 1921-ben ennél sokkal több történt.

A kultúrházak, illetve népházak vidéki építését a kormányzat is támogatta, amiről a helyi sajtó is hírt adott. A *Népházakról* című cikkében a helyi napilap arról tudósított, hogy az Országos Közművelődési Tanács felkarolta a népházak építésének ötletét. Ez eredetileg a falusi központok létrehozását célozta meg, a szövetkezeti bolt, irodahelyiségek, raktár, olvasószoza, könyvtár elhelyezésére, a felnőttoktatás és szórakozás helyszínének megteremtésére. A tervek elkészítését a Tanács magára vállalta, a finanszírozásra is tett javaslatokat, eszerint a nép maga, a földesúr, esetleg részvényesek viselhetik a költségeket; illetve segélyre is megfogalmazott ígéretet.⁴⁸ Ezek a felvetések rávilágítottak a települések kultúrközpontokban hiányos voltára, ez azonban nem csak a falvakra, hanem a megyeszékhelyre is sajnálatosan igaz volt. Ahogy a helyi publicista pár hónappal későbbi cikkében rámutatott: Kaposvár volt az egyetlen nagyobb város „Csonka-Magyarországon”, amelynek nem volt kultúrpalotája.⁴⁹ A cikk címe utalt rá, hogy az ügyet – az 1920-as évek első éveinek kormányzati népművelési felelőse – a Szabadoktatási Bizottság is magáénak tekintette, Tóbi József bizottsági titkár maga utazott Budapestre anyagi támogatásért kilincselni a minisztériumoknál. Ami ekkorra már nem volt titok, június 10-én Mayer Berci ipartestületi elnök nyilvánította ki a sajtóban. E szerint a Szabadoktatási Bizottság

tervbe vette egy népház építését.⁵⁰ Ezzel párhuzamosan a megyei Bizottság június 28-i hivatalos közgyűlési jegyzőkönyvében is feltüntette komoly szándékait: „Jelenti, hogy a június 15-iki gyűlésen megválasztott Somogyvármegye kulturházak Felügyelő Bizottsága kulturház, és benne muzeum, népfőiskola létesítését határozta el... A népfőiskolát már az ősszel meg akarják nyitni, a többire vonatkozóan az előkészületek folyamatban vannak.”⁵¹

Az esemény rendelkezésre álló jegyzőkönyve pontosítja az állításokat. A gyűlésre e szerint június 11-én került sor, az újonnan létrejött szervezet neve pedig helyesen Somogyvármegye Kulturháza Felügyelő Bizottsága. Az értekezleten a helyi szervezeteken kívül országos „érdekeltségek” képviselői is jelen voltak. Nevezetesen Pályi Sándor, az Országos Szabadoktatási Tanács titkára, Árkay Kálmán, az Országos Közművelődési Tanács alelnöke, Bibó István, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének miniszteri biztosa, illetve Nyirő István egyetemi könyvtárőr. A művelődésügy emez országosan ismert szaktekintélyei nem csak jelenlétükkel, hanem hozzászólásaikkal is nyomatékosították az ügy fontosságát. Miután körbejárták a népfőiskolák,⁵² könyvtárak és múzeumok jelentőségének kérdését a népművelésügyben, a jelenlévők megszavazták az új szervezet felállítását és az elnökséget, melyben Tallián Andor alispán, mint elnök mellett képviseltette magát a Múzeum Egyesület, a Somogyvármegyei Gazdasági Egyesület, a Közművelődési Egyesület, a Szabadoktatási Bizottság, az „Iparos és kereskedői egyesület”, a törvényhatóság, valamint jelen voltak benne a „gazdák”.⁵³ Mindez széles körű társadalmi érdekeltséget és összefogást sejtetett.

Az újonnan létrejött szervezet augusztusi ülésén sor került a realitások felmérésére, az anyagi lehetőségek és a szóba jöhető helyszínek feltérképezésére. Több, a feladatokat szétaprózó felszólalás mellett Tóbi József, szabadoktatási titkár, a kormányzat nagy ívű, az összes jelentős funkciót egy helyen tömörítő terve mellett tört lándzsát.⁵⁴ Ez az elképzelés volt azonban, jelentős finansziális igénye miatt, a legsérülékenyebb. Végül határozat született a funkciók átmeneti elhelyezésének tervéről a Rózsa utcai laktanyában.

Az alispán részéről a fenti ügyben azonban csupán novemberben ment el a katonai körletparancsnoksághoz a megkeresés, melyet az visszautasított (egyben egy másik laktanyaépületet ajánlott helyette).⁵⁵

A lelkesedést és optimizmust némileg alátámasztotta az 1922. januári hír, amely szerint a Múzeumok és Könyvtárak Főfelügyelősége, illetve a Szabadoktatási Tanács tervbe vette tizenhét, kulturházzal és múzeummal nem rendelkező vidéki városban az intézmények kiépítését. Az elképzelést a földművelésügyi, illetve a kereskedelmi miniszter is támogatta 150 000–150 000 koronával. Erős volt a remény, hogy Kaposvár helyet kap a tizenhét város között.⁵⁶

Ezt követően – amikor tettekre került volna sor – az események lelassultak. Erre utal az az 1922. márciusi elutasító határozat, amely a „mezőgazdasági érdekeltségek” részéről, a ráfordítható összegek megemelését kérő, az alispánhoz címzett levélre született. Az irat az összegek lassú mozgásáról és elégtelen voltáról egyaránt

árulkodik.⁵⁷ A kereskedelemügyi minisztérium szép szólamokat cáfoló, elutasító levele 1922 áprilisában érkezett meg: „Bármennyire is méltányolom a tervbe vett kulturháznak az általános művelődési és ezzel kapcsolatban gazdasági érdekekre is kiható jelentőségét, az ország szomorú anyagi helyzetére és ezzel kapcsolatban a vezetésem alatt álló tárca rendelkezésére bocsátott anyagi eszközök rendkívül korlátolt voltára való tekintettel, sajnálatomra nem vagyok abban a helyzetben, hogy a kulturház létesítését támogathassam.”⁵⁸

Ezek után a kultúrpalota ügye levéttett a napirendről. A Múzeumegylet 1923-as átszervezésének egyik célja többek között az volt, hogy ezt a kérdést ismét az érdeklődés középpontjába helyezze, ami 1925-re meg is történt.

Az ezt követő időszakot részletesen dokumentálta a szakirodalom, bár a végeredmény sommásan összefoglalható: „Felvetődött egy kultúrpalota építésének gondolata is, amelyben több városi kulturális intézménnyel együtt a múzeum is helyet kapott volna. Ez a terv azonban nem jutott el a megvalósulás stádiumáig.”⁵⁹

1925-ben a megyei közgyűlés ünnepélyes döntést hozott – az MTA alapításának centenáriuma – az új, Széchenyi Istvánról elnevezendő kultúrpalota építéséről, elsősorban a múzeum és a könyvtár elhelyezése céljából.⁶⁰ A megvalósítást azonban számos tényező nehezítette, és ezeknek csupán az egyike volt az anyagi fedezet hiánya. A realizálást a vélemények széthúzása is akadályozta, főképpen az ideális helyszín kérdését illetően. A rivalizálás a belvárosi, frekventált Rákóczi tér (a színházzal átellenes oldala) és a majdhogynem külterületnek számító Tisztviselő telep között folyt.⁶¹ A heves viták nem segítették elő a kivitelezést.

A polémia túllépte a város kereteit. A muzeológia korabeli szakértőjeként – Gönczi Ferenc kérésére – 1927-ben Móra Ferenc szintén véleményt nyilvánított a kérdésben: „Azt hiszem, Somogy vármegye közönsége elég áldozatkész arra, hogy kizárólag könyvtárának és múzeumának építsen palotát... Az, hogy egyelőre a terem nagy része üresen marad, ne bántsa a nemes eszme mozgatóit, mert meg vagyok róla győződve, hogy mindjárt az első években akkora lesz a gyarapodás, hogy az első deceniumra már a bővítésről kell gondoskodni.”⁶² A levél sejteti, hogy az elhelyezendő intézmények terén is felmerültek nézeteltérések, ugyanakkor a kaposvári közönség már említett viszonyulása a múzeumhoz arra enged következtetni, hogy Móra meglehetősen optimista jósnak bizonyult. Talán maga is sejtette ezt, az apropót azonban – elősegíteni egy vidéki múzeum létrejöttét – nyilván elegendőnek vélte a biztatáshoz.

Az 1920-as évek végére egyetértés látszott születni a kérdésben. 1929-ben a város vezetősége országos tervpályázatot hirdetett a Széchenyi Kultúrpalota megépítésére. Az impozáns tervek ellenére azonban az állami segélyek elmaradása és a helyi anyagi fedezet csekély volta megpecsételte az új kezdeményezést. Az alispán meghátrálásra kényszerült. Évtizednyi huzavona után, 1941. december 2-án született meg az alispáni véghatározat, amely végleg levette az ügyet a napirendről.⁶³

A Múzeum Egyesület tehát nem tudta elérni elsőrendű elhatározását – máig nem épült önálló épület Kaposváron a múzeum céljaira –, s az ismeretterjesztés,

népművelés terén is gátakba ütközött, de nem vitatható, hogy a gyűjtemény megőrzésében, ápolásában – sőt, ha nem is optimális mértékben –, a gyarapításában a szervezet fontos, meghatározó szerepet vállalt és töltött be.

Feltétlenül szót kell még ejtenünk a városi, illetve a megyei színházi életről és a mozikról. Ez a két terület azért is nagyon fontos, mert egyaránt szerepeltek a népművelés elméleti irodalmában és gyakorlatában is. Bár a közvetlen oktatás mögött háttérbe szorultak, mégis – főképpen kivételes népszerűségük okán – az informális tanulás jeles terepei lehettek a felnőttoktatás területén.

Ezek a szempontok a mindennapokban nem játszottak döntő szerepet az intézmények működésében, jóval kisebb jelentőségük volt, mint például a századforduló szabadoktatásának korában, amikor az Uránia Társaság és a mozi a fénykorát élte. Ugyanakkor, mint azt majd látni fogjuk, a népművelői gyakorlat nem mondott le azokról a területekről sem, amelyek kézzelfogható tudást ugyan nem, de lelki épülést, „kedélyképzést” lehetővé tettek. Az 1930-as évek gyakorlatában ide tartoztak a nóta-, a tánc- és a szavalótanfolyamok, de a közösségépítő jó hangulatnak és a szabadidő hasznos eltöltésének fontos terepe volt a műkedvelő színjátszás is.⁶⁴ A szórakozást a kiegyensúlyozott lelki fejlődés részeként értelmezve, és nem elfeledkezve annak propagandára alkalmas jellegéről, néhány pillantást kell vetnünk legfontosabb színtereire.

A kaposvári színház 1911-ben épült. „Mindig is volt bizonyos fokú rivalizálás Somogy és Baranya megye között, ezért Kaposvár kőszínháza a pécsi Nemzeti Színháznál nagyobbra méretezve, az ország egyik legdrágább színháza lett...”⁶⁵ „...a maga idejében az ország legmodernebb és legnagyobb vidéki színháza volt... A színpadtechnikai berendezések... ugyancsak figyelemre méltóak voltak.”⁶⁶ Az 1 400 férőhelyes nézőtér azonban túl nagy volt az építés idején nagyjából 24 000 lakosú városnak. (A két világháború között 30 000 – 35 000-re tehető a lakosság szám.) A reprezentáció nem csak nagyon sokba került, de megnehezítette a gazdaságos kihasználást is. Állandó társulatról ekkor még szó sem volt, a két világháború között is színterületi rendszerben működtették az intézményt, amely szerint „...az országban működő színtársulatok előre meghatározott városokban, községekben tartottak előadást, s a társulatok egymás területeibe nem mehettek be... az előnyösebb beosztások megszerzéséért minden évad végén késhegyig menő harcot vívtak a színingazgatók...”⁶⁷ A kaposvári színház infrastrukturális okokból nyilvánvalóan a keresettebbek közé tartozott, ugyanakkor az alacsony nézőszám okozott problémákat. Az izgalmas beosztást a sajtó évről évre végigkövette, megadva a lehetőséget az újságolvasó nézőnek, hogy kedvenc társulatának, „sztárjainak” drukkoljon.

Különösképpen érdekes szempontunkból a darabok tematikája. A témák megválasztása igazi kihívás lehetett, hiszen a közönség szűk köre miatt egy-egy darabot csak néhányszor lehetett játszani, következésképp évente 50–100 bemutatót is tartottak, a színészeket igen megterhelve. Egy-egy premiért csupán 2–3 próba előzött meg.

Hogy ez a folyamat rentábilis legyen, a színművek kiválasztását erősen a közönség igényeihez kellett igazítani. Mindez természetesen a populáris műfajok, elsősorban az operettek uralmát hozta magával. Olyannyira, hogy a döntéshozók figyelmét is magára vonta a jelenség. 1930-ban a kaposvári polgármester-helyettes, dr. Kovács Samu is értekezett erről a Színház című szaklapban. A problémafelvetés lényege: alkalmasak-e az operettek a nemzeti érzelmek felébresztésére. Válasza: pozitív. Nemcsak hogy igennel válaszolt, de állítása szerint az operett még nagyobb hatású lehet, „mint a direkt módon politizáló irredenta darabok”.⁶⁸ Az üzleti érdekek az 1930-as évek felfokozottan nacionalista légkörében sem nyitottak utat a szélsőjobboldali, irredenta hangvételnek. A szórakoztató funkció előbbre sorolódott a szempontok között. Mivel azonban a népművelés a korszakban hangsúlyozott feladatai közül egyik legfontosabb volt a revizionista, irredenta beállítottságú véleményformálás, elmondható, hogy a színház a felnőttképzés területén nem képviselt meghatározó erőt.

Ha a színházról elmondható, hogy a korszakban elsősorban a szórakoztatást szolgálta, még inkább jellemző ez a mozira. Annak ellenére, hogy a szabadoktatás korában a népművelés teoretikusai rögtön ezen új művészeti ág születése után felhívták rá a figyelmet, hogy az milyen remekül hasznosítható a felnőttképzésben, amire előremutató kísérletek is történtek. A műfaj legsikeresebb vállalkozása a századforduló környékén létrejött Uránia RT., amely kifejezetten a mozgóképes ismeretterjesztést tűzte ki célul, mindamelllett árulkodó módon a szabadoktatásban nem túl gyakori profitorientált céggént. Kétségtelenül volt igény az ilyenfajta, szórakozással egybekötött tanulásra, bár talán nem túlzás állítani, hogy ez az újdonság varázsának is köszönhető volt. Kezdetben a közönség mindenre nyitott volt, a film nem csak témáival, hanem önmagában, technikai újszerűségével is hatott.

Az Uránia sikereiről vall, hogy vidékre is kiterjesztette tevékenységét. 1911-ben Kaposvár második mozija e vállalkozás részeként nyílt meg. „Régóta várt a kaposvári közönség oly nagy érdeklődéssel valamit, mint a Magyar Tudományos Színház kaposvári fiókintézetének szombati megnyitóját.”⁶⁹ Ha elfogadjuk, hogy az új mozi a „Tudományos Színház” helyi szervezeteként szintén követte a népművelés célkitűzéseit, mindenképpen érdemes egy pillantást vetnünk a nyitóelőadás programjára:

„AZ ÁRVA. *Amerikai humoreszk.*

A FORRÁSNÁL. *Színes látkép.*

A MORMON ÁLDOZATA. *Detektívtörténet három fölvonásban.*

PALI HYPNOTIZÁL. *Bohózat.*

A TRIPOLISZI ESEMÉNYEK. *Eredeti helyszíni felvétel.*⁷⁰

A lista alapján – noha a filmek konkrét tartalmát nem ismerjük – joggal feltelezhetjük, hogy a népművelés nemes célkitűzése már e reprezentatív alkalomból sem érvényesült. Az üzleti érdekek felülírták a szellemi épülés igényét. Magyarazatképp a téma kutatója szikáran fogalmaz: „Bár az Urania a budapesti központ égisze alatt nyílt meg, valójában kaposvári pénzemberek érdekeltsége volt.”⁷¹

A háború előtti háromból a Horthy-korszak kezdetére két mozi maradt tal-

pon. 1921-ben a politika és az üzleti érdekek sajátos összefonódása révén a két intézmény új tulajdonosok kezébe került. A moziengedélyek 1921-es revíziója egy olyan intézkedés volt, amelynek segítségével – a belügyminiszter felülvizsgálta és újraosztotta az engedélyeket – a kormányzathoz hű, lojális erők jutottak üzemeltetési joghoz. A korabeli sajtó is tudósított erről az izgalmas kérdésről: „A mozgóképszínházak revíziója az egész országban megindult. Legtöbb helységben a régi tulajdonosok helyébe újak kerültek. Ahol több mozgóképszínház volt, ott egyet a városnak jutott a kormány, a többieket részben hadirokkantak kapták.”⁷² Így történt ez Kaposváron is, legalábbis papíron. Az eddigi zsidó tulajdonosok kezéből az üzemeltetés joga az Apolló esetében a városra, az Uránia esetében egy állítólagos hadirokkantakból álló egyesülésre szállt. Magyar János személyében azonban, aki nem sokkal később – 1924-ben – már egyedül birtokolta a jogokat, „nem kaposvári hadirokkant kapta az engedélyt és nem is közlegény. E kivételes helyzetére talán az az adat szolgálthat magyarázatot, mely szerint Magyar János tagja lett a Nemzeti Hadseregnek, ebből »régik« szegedi kapcsolataira lehet következtetni”.⁷³ Lojalitásához, illetve az új rendszerben tökéletes háttéréhez kétség sem férhetett. 1948-ig – a mozik államosításáig – maradt a moziiparban tulajdonosként és szakmailag felfejlődött a feladathoz. Annál is inkább, mivel 1922-ben társas szerződést kötött a várossal, s így már nemcsak az Urániát, hanem az Apolló Városi Mozit is ő birtokolta.⁷⁴

Az újfajta tulajdonlási struktúra a műsor összeállításán természetesen nem változtatott, sőt még inkább a profit irányába terelte a filmek kiválasztását. Ezen nem változtatott a kultuszminiszter 1925-ös rendelete sem, amely kötelező ifjúsági oktató előadások tartását írta elő elemi iskolák, illetve gazdasági ismétlők számára. „...ám kaposvári viszonylatban egy évben esetleg elvétve tartottak ugyan egy-egy ismeretterjesztő vetítéses előadást a mozikban, de még ez is csak ritkaság számba ment.”⁷⁵ Ugyancsak alacsony volt a történelmi és hazafias jellegű filmek aránya, amelyek alkalmasak lettek volna a „korszellemnek” a kultuszkormányzat részéről elvárt propagálására.

A városi kulturális intézményrendszer nagy sikere volt az új városi mozi felépítése 1927–1928-ban: „A szecessziós stílusban kívülről kevésbé megnyerő épület kellemes hatású belső terében az egyiptomi szárnyas napkorong és növényi díszítések mellett magyaros motívumokat is találunk.”⁷⁶ Az új mozi felépítésének elsődleges oka a két régi épületének balesetveszélyessé válása volt, de nem elfelejtendő az a következménye, hogy az elegáns épület reprezentatív szórakozássá emelte a mozizást a város előkelőbb rétegei körében is.

A moziellátottság aránya megyei viszonylatban alacsony volt, ami vélhetően a településszerkezet következtében alakult így; a sok apró faluban nem volt értelme mozit fenntartani. 1934-es adatok szerint 33 mozgóképszínháznak volt működési engedélye, és feltételezhető, hogy nem mindegyik engedélyt használták ki.⁷⁷ A részletes listák szerint a mozgókép elsősorban a városiak és a nagyközségben élők szórakozási formája maradt. Ily módon még kisebb esélye volt befolyásolni a Népművelési Bizottság elsősorban a vidék népességére kiterjedő felnőttoktatási tevékenységét.

Bár a művelődés, kultúra, közművelődés kifejezés megfejtése könnyűnek tűnik, valójában – ahogy a fentiekből is látszik – számos célt szolgálhat, számos csoport megtalálhatja benne számításait. Nem könnyű feladat azonban megtartani a minőséget, és igazi értéket teremteni e területen. Egy Kaposvár méretű városban is a nemes célkitűzések elérését például sok egyéb – számos esetben anyagi, infrastrukturális természetű – körülmény is nehezíti. Szerencsére azonban mindig akadnak emberek, intézmények, szervezetek, amelyek szembenéznek ezekkel a problémákkal, és felvállalják a feladatot: kultúrát teremteni egy város közössége számára, hiszen az e nélkül egy fontos meghatározóját veszítené el: nincsen valódi város közművelődés nélkül. Bár ez a tanulmány a múltat tárja fel, nem tanulság nélkül való a jelen szempontjából sem. Számos kérdés ugyanis napjainkban is időszerű, már csak meg kell oldanunk.

Jegyzetek

- ¹ *Uj életre kelt egy kulturális egyesületünk.* Uj-Somogy, 1925. május 26. 1.
- ² *Békés eszközökkel indul hódító útjára Somogy Közművelődési Egyesülete.* Uj-Somogy, 1925. május 29., 1.
- ³ *Határozati javaslat a II. Egyetemes Tanügyi Kongresszusról.* In Novák József: *A Magyar Népművelés Története I. 1772–1919.* Budapest, 1972, 117.
- ⁴ *A Szabadtanítási Kongresszus Naplója 1907.* Budapest–Pécs, 1997, 7.
- ⁵ Zádor Mihály: *Kaposvár.* Budapest, 1964, 211.
- ⁶ Varga Éva: *Kaposvár művelődési viszonyai az 1930-as évek közepén.* In *Somogyi Múzeumok Közleményei,* Kaposvár, 1987, 187–188.
- ⁷ Sipos Csaba: *A somogyi népművelés a két világháború között, különös tekintettel a könyvtári kultúrára.* In *Fejezetek Somogy megye történetéből.* Szerk.: Suri Károly. Kaposvár, é. n. [1987], 292.
- ⁸ Uo., 292.
- ⁹ Kiss Jenő: *Gazdakörök és olvasóköri körök a két világháború között.* In *Népművelési Értesítő,* 1963, 3–4.sz., 180.
- ¹⁰ Uo., 292. o.
- ¹¹ Sipos Csaba: *A somogyi népművelés a két világháború között...*, i. m., 293.
- ¹² Hetyey József: *Kaposvár, mint kultúrközpont.* Kaposvár, 1937, 11–12.
- ¹³ Varga Éva: *Kaposvár művelődési viszonyai az 1930-as évek közepén,* i. m., 172.
- ¹⁴ SML IV. 1403. Kaposvár város polgármesteri iratai 1774/1947.
- ¹⁵ Varga Éva: *Kaposvár művelődési viszonyai az 1930-as évek közepén,* i. m., 187–188.
- ¹⁶ Szociális feladatokat ellátó apácarend.
- ¹⁷ SML IV. 1403. Kaposvár város polgármesteri iratai 1774/1947. – Tamás József: *Népművelés Somogyban.* Kaposvár, 1941, 64. (Az 1940–1941-es időszakból 11 szabadegyetemi előadást mutat ki.)
- ¹⁸ 20 éves életkort betöltött felnőtt
- ¹⁹ Szántó László: *Adatok a somogyi zsidóság és a Kaposvári Izraelita Hitközség II. világháború utáni történetéhez.* In *Újrakezdések – Zsidósors Somogyban.* Kaposvár, 2005, 183.

- ²⁰ Uo., 183.
- ²¹ In Varga Éva: *Kaposvár művelődési viszonyai az 1930-as évek közepén*, i. m., 188.
- ²² Csóti Csaba: *A somogyi zsidóság 1914–1939 közötti történetéből*. In *Újrakezdések – Zsidósors Somogyban*. Kaposvár, i. m., 141.
- ²³ Varga Éva: *Kaposvár művelődési viszonyai az 1930-as évek közepén*, i. m., 188.
- ²⁴ Uo., 189.
- ²⁵ Bővebben a témáról: S. Pallós Piroska: *A kaposvári iparosság művelődése 1920–29*. In *Somogy Megyei Múzeumok Közleményei*. Kaposvár, 1985.
- ²⁶ Az értekezletről bővebben: Belovári Anita: *Konstrukció és rekonstrukció a népművelés történetében a két világháború között*. In *Képzés Gyakorlat*, 7. évf., 2009. 1–2. sz., 106–113.
- ²⁷ Hetey József: *Kaposvár, mint kultúrközpont*, i. m., 7–8.
- ²⁸ Utódszervezete ma is működik.
- ²⁹ Kanyar József: *Kaposvár művelődésének kérdései a XVIII–XX. században*. In *Kaposvár – Várostörténeti tanulmányok*. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1975, 524–525.
- ³⁰ Laczkó András: *Múzsák a Kapos partján*. Kaposvár, 1993, 29.
- ³¹ Kanyar József: *Kaposvár művelődésének kérdései...*, i. m., 526.
- ³² *Somogy megye Trianon után*. Szerk.: Dömjén Miklós. Budapest é. n. [1930] 55. o.
- ³³ Kanyar József: *Kaposvár művelődésének kérdései a XVIII–XX. században*, i. m., 526.
- ³⁴ *Somogy megye Trianon után*, i. m., 54.
- ³⁵ Varga Éva: *Kaposvár művelődési viszonyai az 1930-as évek közepén*, i. m., 199.
- ³⁶ *Somogy megye Trianon után*, i. m., 55.
- ³⁷ Laczkó András: *Irodalmi – művészeti jelenségek a két világháború között Somogyban*. In *Fejezetek Somogy megye történetéből*. Szerk.: Suri Károly. Kaposvár, é. n. [1987]
- ³⁸ *Somogy megye Trianon után*, i. m., 60–62. Az évszámok a zárójelekben az alapítás évét jelzik.
- ³⁹ Uo., 62.
- ⁴⁰ Uo., 62–64.
- ⁴¹ Varga Éva: *Kaposvár művelődési viszonyai az 1930-as évek közepén*, i. m., 189.
- ⁴² *Somogy megye Trianon után*, i. m., 44.
- ⁴³ Varga Éva: *Kaposvár művelődési viszonyai az 1930-as évek közepén*, i. m., 189.
- ⁴⁴ Uo., 190.; Sipos Csaba: *A somogyi népművelés a két világháború között...*, i. m., 280.
- ⁴⁵ Kanyar József: *Kaposvár művelődésének kérdései...*, i. m., 523.
- ⁴⁶ Varga Éva: *Kaposvár művelődési viszonyai az 1930-as évek közepén*, i. m., 191.
- ⁴⁷ Uo., 190.; Sipos Csaba: *A somogyi népművelés a két világháború között...*, i. m., 264.; Kanyar József: *Kaposvár művelődésének kérdései...*, i. m., 523.
- ⁴⁸ *A népházakról*. Uj-Somogy, 1921. február 10., 1.
- ⁴⁹ *Kedvező fordulat a kulturház és a technológiai tanfolyam ügyében – Tóbi tanár útjának eredménye*. Uj-Somogy, 1921. szeptember 29., 1.
- ⁵⁰ *Népfőiskola Kaposváron*. Uj-Somogy, 1921. június 10., 1.
- ⁵¹ SML IV. 405. Somogy vármegye alispánjának iratai. 6101/1939. II. csomó. Érkeztetési iktatószám: 18633/1921.
- ⁵² Ekkor konkretizálták az ősszel beindítandó népfőiskola tervét, amely a tervek szerint realizálódott is. Vö. Belovári Anita: *Egy kaposvári népfőiskola az 1920-as években*

- a közigazgatási iratok tükrében. Acta Scientiarum Socialium (Historia, Oeconomia, Paedagogia, Philosophia, Sociologia) XXIX. sz. Kaposvár 2009, 3–18.*
- ⁵³ SML IV. 405. Somogy vármegye alispánjának iratai. 6101/1939. II. csomó. Érkeztetési iktatószám: 18389/1921.
- ⁵⁴ SML IV. 405. Somogy vármegye alispánjának iratai. 6101/1939. II. csomó. Érkeztetési iktatószám: 21565/1921.
- ⁵⁵ SML IV. 405. Somogy vármegye alispánjának iratai. 6101/1939. II. csomó. Érkeztetési iktatószám: 18389/1921.
- ⁵⁶ *Még ez évben felépül a Kulturház?* Uj-Somogy, 1922. január 13., 3.
- ⁵⁷ SML IV. 405. Somogy vármegye alispánjának iratai. 6101/1939. II. csomó. Érkeztetési iktatószám: 1958/1922.
- ⁵⁸ Uo.
- ⁵⁹ Zádor Mihály: *Kaposvár*, i. m., 214.
- ⁶⁰ Kanyar József: *Kaposvár művelődésének kérdései...*, i. m., 523.
- ⁶¹ Uo., 524.
- ⁶² Kanyar József: *Harminc nemzedék vallomása Somogyról*. Kaposvár, 1967, 416.
- ⁶³ Sipos Csaba: *A somogyi népművelés a két világháború között...*, i. m., 266.
- ⁶⁴ Vö.: Belovári Anita: *A „műkedvelő” a két világháború között Somogy megyében*. Levéltári Szemle, 59. évf., 2009. 4. sz., 53–63.
- ⁶⁵ Varga Éva: *A kaposvári színjátszás húsz éve*. In *Tanulmányok Kaposvárról*. Szerk.: Laczkó András. Kaposvár, 1988, 38.
- ⁶⁶ Zádor Mihály: *Kaposvár*, i. m., 226.
- ⁶⁷ Varga Éva: *A kaposvári színjátszás húsz éve*, 38.
- ⁶⁸ Uo., 45.
- ⁶⁹ Somogyi Hírlap, 1911. október 20. Közli: *Somogyi mozik I. kötet*. Szerk.: Mautner József. H. n. [Kaposvár], 1976, 132.
- ⁷⁰ Uo., 138.
- ⁷¹ Uo., 140.
- ⁷² Somogyi Újság, 1921. június 13. Uo., II. kötet, 28.
- ⁷³ Varga Éva: *Kaposvár művelődési viszonyai az 1930-as évek közepén*, i. m., 182.
- ⁷⁴ Uo., 183.
- ⁷⁵ Uo.
- ⁷⁶ Zádor Mihály: *Kaposvár*, i. m., 245.
- ⁷⁷ Varga Éva: *Kaposvár művelődési viszonyai az 1930-as évek közepén*, i. m., 185.